

УДК 378-057.87:36

Володимир Лєсовий

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

Сучасний період державотворення в Україні характеризується складними політичними, економічними, духовними та іншими процесами. Актуальність матеріалу викладеного у статті, обумовлена нагальними проблемами покращення соціально-психологічної адаптації студентів-першокурсників ВНЗ в умовах фінансової кризи, яка в свою чергу є важливою ланкою в системі покращення якості вищої освіти України.

Ключові слова: адаптація студентів-першокурсників, соціалізація, діагностика К. Роджерса і Р. Даймонда.

Зростаючі темпи та масштаби перетворення навколишнього середовища, які в сучасних умовах приймають глобальний характер, висувують на одне з перших місць у світовій науці проблему адаптації людини до динамічного середовища. Особливого значення набувають дослідження соціально-психологічної адаптації людини до нового мікрота макросередовища, до її більш складної структури, до прискорення темпу життя, збільшенню об'єму інформації, різноманітним емоціональним навантаженням.

Сучасний період державотворення в Україні характеризується складними політичними, економічними, духовними та іншими процесами. Нестабільна економічна ситуація, що склалась у світі, призводить до ускладнення процесу соціально-психологічної адаптації студентської молоді, ускладнюючи умови до «адаптаційних» (соматичних та психічних) ресурсів людини.

Особливості адаптації студентів вищих і середніх спеціальних навчальних закладів розглянуті в працях А. О. Вербицького, Н. Г. Колізеєвої, Т. І. Каткової; у монографіях В. І. Брудного, В. Т. Лісовського; у навчальних посібниках Л. Г. Єгорова, В. П. Кондрашова та інших. Ці роботи об'єднує думка, що коли перехід з однієї ступені освіти на іншу здійснюється методом проб і помилок, найчастіше виникають суттєві втрати у вигляді непродуктивних матеріальних витрат, відсів тих студентів, що не виправдали людських надій. При цьому адаптація в умовах ВНЗ найчастіше трактується як входження молоді в сукупність ролей і форм діяльності студентів, коли відбувається обов'язкове залучення особистості до певної системи

поведінки, духовного світу, потреб, інтересів. Формула адаптації у такій концепції визначається таким чином: «Профорієнтація – адаптація до умов навчання у ВНЗ – спеціалізація, професіоналізація» [6, с. 77].

Мета статті полягає у дослідженні соціально-психологічної адаптації студентів-першокурсників в умовах фінансової кризи.

Термін «адаптація» походить від латинського *ad* – «к»; *aptus* – «зручний», *adaptatio* – «пристосування».

Адаптація – результат (процес) взаємодії живих організмів та оточуючого середовища, який призводить до оптимального їхнього пристосування до життя та діяльності [2, с. 17].

Також адаптацію можна визначити «як процес становлення оптимальної відповідності особистості та навколишнього середовища під час здійснення притаманної людині діяльності, що дозволяє індивіду задовольняти актуальні потреби та реалізовувати пов'язані з ними вагомі цілі (при збереженні психічного та фізичного здоров'я), забезпечуючи в той же час відповідність психічної діяльності людини, його поведінки вимогам середовища [1, с. 152].

Соціальна адаптація, як пристосування людини до умов соціального середовища припускає:

- 1) адекватне сприйняття оточуючої дійсності і самого себе;
- 2) адекватну систему відносин та спілкування з оточуючими;
- 3) здатність до праці, навчання, до організації відпочинку;
- 4) здатність до самообслуговування та самоорганізації, до взаємообслуговування у колективі;
- 5) адекватність поведінки у відповідності до ролевих очікувань.

До поняття соціально-психологічної адаптації досить близьке поняття соціалізації. Під соціалізацією маємо на увазі, з одного боку, процес повної інтеграції особистості в соціальну систему, в ході якого відбувається її пристосування (адаптація), та з іншого – процес самоактуалізації «Я – концепції», самореалізації особистістю своїх потенцій і творчих здібностей, як процес подолання негативних впливів середовища, які заважають її саморозвитку і самоствердженню. Цей процес ніколи не завершується, а отже, з виникненням певних змін як у самій особистості, так і в середовищі перед людиною постає необхідність активно адаптуватися до нових умов життєдіяльності.

Соціалізація здійснюється під впливом ряду умов, обставин [3, с. 84]:

- мезофактори (етнокультурні умови, місце і тип поселення, в яких розвивається особистість);
- макрофактори (космос, планета, світ, країна, суспільство, держава, які впливають на соціалізацію всіх жителів планети або дуже великих груп людей);
- мікрофактори (сім'я, група ровесників, мікросоціум, організації, в

яких здійснюється соціальне виховання, – навчальні, професійні, громадські та інші).

Останнім часом все більшого значення у науці набувають макрофактори соціалізації, оскільки дослідниками в галузі соціальної психології встановлено, що вони прямо і опосередковано впливають на становлення особистості [3, с. 112].

У системі вищої школи студентство проходить два етапи соціалізації відповідно до двох основних періодів становлення. У період первинної соціалізації відбувається не тільки включення молоді до системи вищої школи, прилучення до нового соціального статусу студента, але і своєрідний соціально-груповий синтез цінностей, привнесених студентами різного соціального походження.

Соціалізація другого періоду складається з підготовки студентів до основного соціального статусу, виконанню в суспільстві соціальних функцій інтелігенції (професійної, організаційно-управлінської, культурно-виховної).

Як ми бачимо, перший етап соціалізації збігається з періодом адаптації студентів до умов вищого навчального закладу і є вкрай важливим у формуванні майбутньої інтелігенції.

На сьогодні ще не розроблено цілісну концепцію соціально-психологічної адаптації, часто вона розглядається як особистісна адаптація, тобто адаптація особистості до соціальних проблемних ситуацій, звикання індивіда до нових умов зовнішнього середовища, взаємне пристосування індивіда і середовища [4, с. 81].

Студенти – це специфічний соціальний прошарок молоді, який відноситься до другого періоду юності, їхня соціалізація відбувається в соціокультурному середовищі, яке має певні особливості. Саме в цей період відбувається найактивніше залучення людини до цінностей культури й придбання навичок суспільно-політичної діяльності, а також інтенсивне розширення кола спілкування. У студентів активно формується світогляд, розвивається навчально-пошукова та наукова діяльність. Однак брак життєвого досвіду, недостатня розвиненість здатності до свідомої регуляції своєї поведінки, характер навчання у ВНЗ, обсяг навчального матеріалу, що підлягає засвоєнню, а також повна або часткова відсутність навичок самостійності в навчанні та інших сферах життя створюють труднощі в соціально-психологічній адаптації першокурсників.

У роботі Т. Б. Буяльської [2, с. 43] визначено як внутрішні, так і зовнішні фактори соціально-психологічної адаптації студентів до умов ВНЗ [2, с. 43]. Наведемо основні з них:

фактори професійної адаптації: ставлення студентів до обраної професії і бажання працювати в певній галузі знань; прагнення поглибити знання про особливості професії, стати фахівцем в обраній спеціальності;

професійна та педагогічна компетентність викладачів навчального закладу та інші;

фактори соціальної адаптації: рівень соціальної і моральної зрілості; психологічної культури; культури поведінки; правової культури; мовленнєвої культури; комунікативні властивості індивіда та інші;

фактори біологічної адаптації: загальний стан здоров'я і тип організації нервової діяльності; санітарно-гігієнічні умови навчання; організація побуту, харчування, відпочинку студентів;

фактори психологічної адаптації: успішність (неуспішність) професійної, соціальної та біологічної адаптацій (професійне самовизначення, соціальний статус, сформованість соціально-значимих здібностей, якостей, становище в колективі, задоволення (незадоволення) особистим статусом, можливість прояву індивідуальності та ін.).

Запропонована класифікація дозволяє розглядати адаптацію студентів як комплексний, динамічний процес, обумовлений взаємодією профорієнтаційних, соціальних, біологічних і психологічних факторів.

Нами було проведено пілотажне дослідження адаптованості студентів-першокурсників Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (2009 та 2010 років вступу) в сучасних економічних умовах за допомогою методики діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонда, яка складається з 101 вислову про людину, про її спосіб життя – хвилювання, думки, звички, стиль поведінки. Прочитавши кожне діагностичне висловлювання опитувані порівнюють його зі своїми звичками, своїм способом життя та оцінюють в якій мірі це висловлювання відноситься до них (для оцінки відповідності використовують сім варіантів оцінок, що пронумеровані від 0 до 6: «0» – це зовсім не відноситься до мене; «1» – мені це не властиво в більшості випадків; «2» – сумніваюсь, що це можна віднести до мене; «3» – не наважуюсь віднести це до себе; «4» – це схоже на мене проте немає впевненості; «5» – це на мене схоже; «6» – це точно про мене). Згодом підраховуючи отримані бали за вказаною методикою отримаємо відповідні значення А – адаптації, S – само сприйняття, L – прийняття інших, E – емоційної комфортності, I – інтернальності та D – домінування для кожного студента індивідуально. Проте для нашого дослідження нас цікавлять середньо групові оцінки адаптації першокурсників. У таблиці (табл. 1) наведено середньогрупові бали студентів-першокурсників відповідних років вступу, за кожною зі шкал методики та зазначено межі норм.

**Середньогрупові значення за методикою соціальної адаптації
К. Роджерса і Р. Даймонда**

Шкала	Середньогрупові бали першокурсників 2009 року	Середньогрупові бали першокурсників 2010 року	Норми
A – адаптація	62,4	62,1	50–70,5
S – самосприйняття	74,5	77,5	60–75,5
L – прийняття інших	68	64,7	56,5–70
E – емоц. комфортність	54,8	61,3	52–70,5
I – інтернальність	62,2	62,1	55,5–65,5
D – домінування	49,1	47,8	45,5–60,5

Отже, за отриманими результатами можна зробити висновок, що на сучасному етапі розвитку суспільства, в умовах фінансової кризи соціально-психологічна адаптація першокурсників пройшла успішно. Однак в подальшому необхідно провести лонгітюдне дослідження змін рівня соціально-психологічної адаптованості залежно від соціально-політичних та економічних процесів, які впливають на становлення студентської молоді.

Треба зазначити, що адаптація студентів до навчальної діяльності обіймає вплив як суб'єктивних, так і об'єктивних чинників, до яких відносяться зміст та організація навчального процесу у ВНЗ. Особливої уваги тут потребують студенти-першокурсники, оскільки звична для них організаційна модель навчання відрізняється від навчання у вищій школі. Зокрема, в останньому випадку характерні висока інтенсивність розумової праці, більший обсяг теоретичних знань, нерівномірність академічного навантаження, яка досягає свого апогею у період сесії. Розбіжності зумовлені й відмінностями щодо циклу навчальних дисциплін, що вивчаються у ВНЗ, появою профільних предметів, з якими студент пов'язує свою майбутню професійну діяльність.

Студенту-першокурснику доводиться пристосовуватися до нових вимог, які ставить перед ним вища школа і водночас до нових соціальних обставин спілкування з ровесниками та педагогами, форм і методів навчання (самостійної роботи, групових форм взаємодії та ін.) та побуту (відсутність звичного родинного кола, матеріальні труднощі, складність проживання в гуртожитку тощо). Для навчального процесу першокурсників характерні інтенсивне розумове навантаження, сприйняття великого інформаційного потоку, високе емоційне напруження, чітка регламентація праці і відпочинку.

Дослідження дають змогу констатувати, що діагностика адаптаційних можливостей студентів першого року навчання дуже

важлива, тому що дезадаптація може позначитися погіршенням роботи пізнавальної сфери (зосередження уваги, пам'яті, мовлення), змінами в емоційно-почуттєвій сфері (поява тривоги, поганого настрою, невпевненості у собі, страху, неадекватності самосприйняття і самооцінки, неприйняття інших людей тощо).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березин Ф. Б. Психическая и психофизиологическая адаптация человека / Ф. Б. Березин. – Л. : ЛГУ, 1988. – 256 с.
2. Буяльська Т. Б. Теоретичні аспекти адаптації студентів I курсу до навчання у ВНЗ / Т. Б. Буяльська // IX МНПК Гуманізм та освіта – 2008.
3. Зайченко І. В. Педагогіка : навч. посібник для студентів вищих пед. навч. закладів / І. В. Зайченко. – К. : Освіта України, 2006. – 528 с.
4. Кон И. Социализация и воспитание молодёжи / И. Кон. – М., 1989. – 320 с.
5. Крысько В. Г. Словарь-справочник по социальной психологии / В. Г. Крысько. – СПб. : Питер, 2003. – 416 с.
6. Максимова Р. П. Адаптация первокурсников – студентов математического факультета педагогического вуза / Р. П. Максимова // Совершенствование профессиональной подготовки студентов педагогического вуза. – Иркутск : ИГПИ, 1991. – С. 77–87.
7. Налчаджян А. А. Социально-психологическая адаптация личности / А. А. Налчаджян. – Ереван, 1988. – 158 с.